kol kas pirmoji Lietuvoje šio laikotarpio Čekijos moneta su prakalta skylute (pakabutis). Tai – Bretislavo I (1037–1055) sidabrinis denaras, nukaltas po 1050 m.

Tyrinėtas kelio ruožas patenka ir į XIII–XIV a. Kernavės žemutinio miesto teritoriją. Šio laikotarpio kultūrinis sluoksnis, buvęs po velėna, menkai teišlikęs. Žiestos keramikos su bangele, įkartomis, horizontaliomis linijomis rasta tik 1,4%. Daugiau aptikta pavienių XIII–XIV a. radinių: peilių, ylų, diržų sagčių, strėlių antgalių, cilindrinių spynų fragmentų. Iš papuošalų paminėtini žalvariniai žvangučiai, žiedai, segių ir apyrankių fragmentai, sagos, pakabučiai, apkalai. Vieni unikaliausių radinių – raudono šiferio kryželis ir bronzinė apgalvio plokštelės matrica su lelijos ornamentu, rasta perkasoje 10, į P nuo 1987 m. tirtos juvelyro dirbtuvės. Viršutiniame povelėniniame horizonte taip pat rasta viena pirmųjų lietuviškų monetų su įrašu „ПЕЧАТ“, ietigaliu ir kryžiumi.

Tyrinėjimai Pajautos slėnyje kelio trasoje leido patikslinti įvairių epochų gyvenviečių ribas, kartu įrodė išsamių tyrimų būsimoje kelio trasoje būtinumą. Tyrimų metu paaiškėjo, kad senovės gyvenvietės, ypač I tūkst. pirmojoje pusėje, buvo išsidėsčiusios Pajautos slėnyje vienkiemių principu ir tarp plotų su intensyviu kultūriniu sluoksniu pasitaikydavo tušti tarpai, skirti gamybinei ūkinei veiklai: dirbamiems laukams, juodosios metalurgijos vietoms ir kt. Tik visiškai ištyrus ir stebint visą trasą įmanoma gauti mokslinės informacijos.

EXPLORATIONS OF SETTLEMENTS IN PAJAUTA VALLEY, IN KERNAVĖ

In 2003 VU and KAIM performed explorations in the former location of the Kernavė ancient settlement and the Kernavė ancient town. The total area of 2.122.04 m^2 was explored. The habitation features from the ancient times (Epipaleolithic) dated to the 12th–14th centuries were detected.

ŽVALGOMIEJI TYRINĖJIMAI KULIONYSE

Arvydas MALONAITIS

2003 m. birželio 23–liepos 20 d. VPU vykdė žvalgomojo pobūdžio tyrinėjimus Molėtų r. Kulionių kaime, Želvos ežero R pakrantėje, tarp Kulionių piliakalnio (A 842/K) ir Verminio ežeriuko. Vieta parinkta už archeologinio paminklo ribų, miške, Labanoro regioninio parko teritorijoje, kurios reljefas sudėtingas. Žvalgyti numatytos vietos parinkimą lėmė dvi priežastys. Pirmoji – archeologinio pobūdžio: nors savo laiku žemė buvo intensyviai dirbama, bet kad ir kuklios liekanos galėtų gerokai praplėsti sampratą apie Kulionių archeologinį kompleksą. Antroji priežastis susijusi su numatomais Labanoro regioninio parko ketinimais sutvarkyti piliakalnį ir pritaikyti organizuotam lankymui, todėl kyla klausimas apie esamų paminklo ribų tikslinimą – ar jas palikti tokias, kokios yra dabar, ar praplėsti. Visa ši teritorija, išskyrus 40x30 m dydžio plotelį Želvos ežero R krante prie pat piliakalnio apsaugos zonos ribos, dabar yra apaugusi mišku. Tačiau taip buvo

ne visada. Derlingesni ir patogesni laukeliai naudoti jau labai seniai. Tai, kad žemė priklausė skirtingiems savininkams, lėmė, jog ne viskas buvo dirbama ištisai, kai kurie plotelіai buvo apleisti skirtingu laiku. Kaldinių kalvoje įsteigus astronomijos observatoriją žemės dirbimas buvo sumažintas iki minimumo, o didžioji naudmenų dalis, taip pat ir žvalgyta teritorija, apsodinta mišku.

Kadangi žvalgomas plotas yra ne atvirame lauke, bet miške, šurfų išdėstymo vietų matavimas ir žymėjimas sudarė didžiąją visų darbų dalį, ypač ten, kur susidurta su ištisais brūzgynais (Verminio Š pakrantės sandūra su Želvos ežeru). Padėtį gelbėjo tai, kad daugelyje vietų buvo sodinamas miškas, todėl šurfų vietos taikytos taip, kad atsidurtų tarp medžių eilių. Stengtasi, kad kur tik įmanoma jie būtų išdėstyti tiesiomis eilėmis. Daugeliu atvejų tai pavyko padaryti išvengiant žalos miškui. Kai kuriose vietose dėl medžių, didelių šaknų, skruzdėlynų atstumus ir šurfų sienelių orientavimą pasaulio šalių atžvilgiu teko koreguoti. Dėl šlaitų statumo šurfais žvalgytos ne visos vietos, ten atidžiai apžiūrėtos medžių išvartų vietos, ypač Želvos ežero krante, miško žvėrelių urvai, šviežiai nuvažinėtos vietos.

Visi darbai buvo atliekami rankomis. Nuėmus velėną, šurfo plotas buvo kasamas arba skutamas iki kultūrinio sluoksnio arba nejudinto grunto. Kai kurių šurfų žemės, įskaitant ir arimo sluoksnį, buvo persijotos (tinklo akučių dydis – 4x4 mm). Baigus darbus šurfų vietos buvo užlygintos, paklota velėna. Šurfų dydis – 1x1 m, tik šurfai 41 ir 127 – kiek didesni, nes vertinga informacija ėmė atsiverti sienose, todėl juos ir teko nežymiai praplėsti.

Žvalgomosios ekspedicijos metu įvairiose ploto vietose iškasti 156 šurfai, bendras 157,5 m^2 plotas. Visa tai patvirtino žinias, kad patogesnės ir derlingesnės vietos buvo dirbamos nuo labai seniai. Ypač tai pasakytina apie plotelį į PV nuo piliakalnio, prie Želvos ežero kranto ir aukštumos vietą tarp pirmosios ir antrosios kalvelių.

Nustatyta, kad plote į PV nuo piliakalnio, prie Želvos ežero kranto, šurfų 12, 13, 14, 19 aplinkoje (600–800 m^2 plote), yra fragmentiškai išlikusio (nuarto) apie 0,15–0,20 m storio juodos spalvos gyvenvietės kultūrinio sluoksnio, pagal lipdytinės grublėtos keramikos šukes datuotino senojo geležies amžiaus pabaiga – viduriniu geležies amžiumi. Todėl įvertinant, kad netgi ten, kur kultūrinio sluoksnio nebeliko, įžemyje gali būti išlikę židinių dugnų ar stulpaviečių liekanų ir pan., šią vietą reikėtų įtraukti į saugomų archeologijos paminklų sąrašą kaip antrąją Kulionių piliakalnio papėdės gyvenvietę. Šiuo metu ji apaugusi jaunu mišku, formuojasi miško paklotė ir kokių nors grėsmių jai nekyla.

Tyrinėjimai aukštumoje tarp pirmosios ir antrosios kalvelių rodo (šurfai 112, 113, 116), kad savo laiku čia taip pat galėjo būti nedidelė gyvenvietė ar koks kitas archeologinis objektas, tačiau vėlesnių žemės dirbimų sunaikintas, nors sijojant žemes jokių radinių ar bent keramikos trupinių, reikalingų chronologijai nustatyti, nerasta, nors tai gali būti atsitiktinumas. Šurfų sienelių apatinės dalies stebėjimai rodo situaciją, labai panašią į tą, kuri aptikta ten, kur kultūrinis sluoksnis buvo rastas. Įžemyje gali būti atsitiktinai išlikę stulpaviečių ar židinių dugnų, bet tai galima būtų nustatyti kasinėjant didesnį plotą.

Šurfe 127 po arimu, 0,35–0,40 m gylyje nuo žemės paviršiaus, išryškėjo 0,03–0,05 m storio tamsus peleningas sluoksnelis su pavieniais smulkučiais degėsiais, o po juo – apie 0,25x0,35 m dydžio netaisyklingos formos

7 pav. Atsitiktinis radinys iš šurfo 71. *A. Malonaičio pieš.*
Fig. 7. A stray find from test pit 71.

peleninga-degėsinga dėmė – *židinuko* viršūnė. Padarius pjūvį paaiškėjo jo forma – 0,25–0,30 m gylio netaisyklingos formos piltuvas. Židinuko turinys prisipildęs pilko peleningo smėlio su suodžiais, maždaug per vidurį perskirtas smėlio intarpo. Jokių radinių jo turinyje nerasta. Palaidos šurfo žemės buvo persijotos, tačiau jokių radinių ir keramikos nerasta. Šis menkas peleningas sluoksnelis ir nedidelis židinukas gali būti vertinami kaip atsitiktinai išlikę nedidelės stovyklavietės, o galbūt besiformuojančios gyvenvietės pėdsakai. Jų chronologija neaiški, nes nerasta jokių tiesioginių ją įrodančių duomenų.

Šurfe 41, šviesiame maišytame sluoksnyje, 0,25–0,30 m gylyje nuo žemės paviršiaus, atsidengė 0,25x0,30x0,15 m dydžio šukių lizdas – vieno sukiužusio puodo dalis. Šukės visai netvirtos, blogai išdegtos, su gausiomis labai smulkiomis mineralinėmis priemaišomis. Pavyko nustatyti, jog keleto šoninių šukių paviršiuje yra silpno brūkšniavimo žymių, o jų viduje ir ant dugno yra užsilikusių dervos ar deguto fragmentų. Šio puodo liekanas galima verinti kaip atsitiktinį radinį, pagal brūkšniavimo žymes preliminariai datuotiną senuoju geležies amžiumi.

Šurfe 71 nuimant miško paklotę rasta geležinė 17,6 cm ilgio yla tordiruota vidurine korpuso dalimi ir nulūžusiu smaigaliu. Jos smeigiamoji dalis apskrita, o įtvara – stačiakampio pjūvio, plokščiai smailėjanti (7 pav.). Šią ylą galima būtų datuoti vėlyvojo geležies amžiaus antrąja puse.

Tyrinėjimai nepatvirtino spėjimo, kad į P nuo piliakalnio galėjo būti vėlyvojo geležies amžiaus gyvenvietė. Tiesa, vėlesnieji žemės dirbimai tariamus jos pėdsakus galėjo sunaikinti visiškai.

SURVEY EXPLORATIONS IN KULIONYS

On 23 June – 20 July, 2003 VPU performed survey explorations in Kulionys village, Molėtai district, on the eastern bank of the Želva lake, between the Kulionys hill-fort and the Verminis lake. During the expedition, in different place of the area, 156 test pits were performed. The total area explored was 157,5 m^2. The remains of the heavily destroyed settlement dated to the end of the Ancient Iron Age and the Middle Iron Age. In test pit 41, a fragment of a pot with brushed surface and with resin inside was found. In test pit 71 an iron awl toreutic in the middle (Fig. 7) dated to the Late Iron Age was detected.